

KS. MACIEJ RADEJ ^{a,®}

 0000-0002-0127-7875

^a Uniwersytet Papieski Jana Pawła II; Wydział Nauk o Komunikacji; Katedra Duchowości Mediów i Relacji Społecznych, ul. Franciszkańska 1, 31-004 Kraków, małopolskie, PL

[®] Maciej.Radej@UPJP2.Edu.PL

ŁAD MEDIÓW TWORZONY PRAWDĄ Kontekst wypowiedzi Jana Pawła II w czasie IV pielgrzymki do Polski

Słowa kluczowe: Jan Paweł II, pielgrzymka, komunikacja, przekaz społeczny, etyka, media, prawda.

Abstrakt: W trakcie IV pielgrzymki do Ojczyzny Jan Paweł II kreślił perspektywę odrodzenia ładu moralnego i społecznego Polski. Pragnął, aby dokonujące się przemiany osadzone były na mocnym fundamencie wartości. Wyjątkowy nacisk kładł na potrzebę prawdomówności. Szczególnym miejscem przywracania prawdzie należnego miejsca w życiu publicznym są środki przekazu jako spotęgowana ludzka mowa. Jednak wobec kryzysu wywołanego skażeniem mediów przez kłamstwo, również wielka praca nad mową nie może ominąć świata mediosfery. Tworząc nowy ład społeczny, a także nowy ład mediów, należy ustrzec przekaz publiczny przez szkodliwymi formami naruszającymi prawdę. Szczególne niebezpieczeństwo w komunikacji międzyludzkiej papież upatrywał w propagandzie szeptanej, stosowaniu w dyskursie publicznym oszczerstw i zniesławianiu jako promujących zło i nieprawdę. Ład mediów może zostać osiągnięty jedynie na fundamencie prawdy.

KS MACIEJ RADEJ (1977–); 2002, kapłan diecezji kieleckiej; 2002, mgr: teologia (PAT, Kraków); 2005, lic. nauk teologicznych (KUL, Lublin); 2008, dr nauk teologicznych: historia kaznodziejstwa (PAT, Kraków); pracownik w Katedrze Duchowości Mediów i Relacji Społecznych i kierownik (2024–) kierunku *Digital Media – marketing, analiza, zarządzanie* na Wydziale Nauk o Komunikacji (UPJPII, Kraków); Członek Rady Naukowej serii wydawniczej *W Społeczno-Medialnej Sieci*; zainteresowania naukowe: aksjologia, filozofia mediów, warunki skutecznego komunikowania się.

Sekcje: [Wstęp] > 1. W blasku prawdy – kontekst pielgrzymki do Polski > 2. Przywracając prawdę słowom – troska Jana Pawła II o prawdomówność > 3. Prawda nadrzędną wartością środków przekazu > 4. Wielka praca nad mową w mediach > [Zakończenie].

Wizyta Jana Pawła II w 1991 roku w Polsce była szczególnie istotna z punktu widzenia wyzwań i napięć, będących efektem dokonującej się transformacji ustrojowej, społecznej i gospodarczej w kraju nad Wisłą. Papież odwiedził wówczas piętnaście miast¹, w tym Olsztyn, gdzie szczególnie upominał się o wartość prawdy w przestrzeni życia publicznego. Podkreślając znaczenie zasad życia chrześcijańskiego, przypominał o potrzebie wzajemnego szacunku budowanego na fundamencie prawdy i prawdomówności. Papież starał się ugruntować w społeczeństwie przekonanie, że prawda musi być ściśle związana z odpowiedzialnością i moralnością. Wspominał także o potrzebie budowania relacji społecznych na solidnych fundamentach etycznych, bowiem budowanie nowego ładu w Polsce nie powinno dokonać się w oparciu o system kłamstwa i związanych z nim nadużyć.

Celem artykułu jest ukazanie aktualnych wątków nauczania Jana Pawła II w kontekście wizyty w Polsce dla skutecznego budowania nowego ładu w mediach, zwłaszcza, gdy chodzi o etykę mediosfery, krępowaną często przez różne postacie fałszu i związane z nimi nieuczciwości. Ukazanie prawdy i prawdomówności w kontekście „wielkiej pracy nad mową” w mediach stanowi obszar szczególnie ważny dla rozpoznania błędów, a w konsekwencji działań na rzecz naprawy zmierzającej do lepszej komunikacji społecznej opartej na prawdzie. W artykule dominującą metodą jest analiza. Poruszana problematyka zostanie przedstawiona w czterech odsłonach: 1) W blasku prawdy – kontekst pielgrzymki do Polski; 2) Przywracając prawdę słowom – troska Jana Pawła II o prawdomówność; 3) Prawda nadrzędną wartością środków przekazu; 4) Wielka praca nad mową w mediach.

1. W blasku prawdy – kontekst pielgrzymki do Polski

Słynny filozof żydowski Abraham Heschel (1907–1972), bezsprzecznie uważany za jednego z większych myślicieli żydowskich XX wie-

¹ W czasie pielgrzymki do Polski w 1991 roku papież odwiedził: Koszalin, Rzeszów, Przemyśl, Lubaczów, Kielce, Radom, Łomżę, Białystok, Olsztyn, Włocławek, Płock, Warszawę, Kraków, Wadowice, a także Częstochowę. W Jasnogórskim Sanktuarium zainicjował VI Światowe Dni Młodzieży, które odbyły się w dniach 10–15 sierpnia 1991 roku.

ku², zauważa: „Każdy król posiada pieczęć, która złożona pod dokumentem, daje gwarancję jego autentyczności. Pieczęć niesie ze sobą symbol władzy i majestatu króla. Jaki symbol jest wyryty na pieczęci Króla królów? «Pieczęcią Boga jest prawda» i tylko prawda jest naszym probierzem (Hi 13, 16)”³. Prawda powinna być także u podstaw wszelkiego przekazu medialnego. Na nią jako na wartość fundamentalną zwrócił uwagę papież Jan Paweł II w czasie swej IV pielgrzymki do Ojczyzny w czerwcu 1991 roku. Jej hasłem było zdanie: „Bogu dziękujcie, ducha nie gaście!”. Niewątpliwie było za co Bogu dziękować. Papież przybył bowiem po raz pierwszy do wolnej, suwerennej Ojczyzny. Spełniły się słowa apelu, które Jan Paweł II wypowiedział w czasie pierwszej pielgrzymki, prosząc, by Duch Święty zstąpił na polską ziemię i przemienił jej oblicze, aby Jego moc rozlała się w sercach ludzi i obudziła w nich nadzieję. „Było to wołanie płynące z wiary, że Bóg działa i mocą Ducha Świętego odnawia i uświęca wszystko”⁴.

Podkreślając potrzebę wdzięczności Bogu za dokonane w Polsce daleko idące przemiany, papież zachęcał rodaków, aby w przebudowie swego kraju nie gasili ducha. W czasie, kiedy odbywała się pielgrzymka toczyła się bowiem ostra dyskusja o miejsce Kościoła w demokratycznym państwie. Polaków podzieliła ustawa antyaborcyjna i wprowadzenie nauki religii do szkoły. Poza tym zarzucano Kościołowi, iż miesza się do polityki. Jan Paweł II przybył zatem do Polski, aby pomóc swoim rodakom żyć i korzystać z otrzymanej wolności. Dlatego też główną treścią jego przemówień był Dekalog, jako fundament życia osobistego, rodzinnego i społecznego. W papieskich przemówieniach pojawił się ton zatroskanego, niezadowolonego ojca, karcącego swoje dzieci, które zachłyśnięte wolnością zaczęły żyć tak, jakby Boga nie było. W homilii

² A. Gorzkowski, „Milcz, takie jest moje postanowienie”. *Problematyka milczenia w twórczości Abrahama Joshuy Heschela*, w: *Fenomen milczenia w kulturze i języku. Materiały interdyscyplinarnego sympozjum poświęconego pamięci prof. Jolanty Rokoszonej zorganizowanego przez Wydział I Filologiczny PAU*, red. L. Bednarczuk, M. Rokosz, Kraków 2018, s. 26.

³ A.J. Heschel, *God in Search of Men. A Philosophy of Judaism*, New York 1997, s. 11: „Every king has a seal which, when attached to a document, is a guarantee of authenticity. The seal contains a symbol signifying the power and majesty of the king. What symbol is engraved on the seal of the King of kings? «The seal of God is truth» and truth is our only test. *A flatterer can not come before Him* (Job 13:16)”.

⁴ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej Edmunda Bojanowskiego, matki Reginy Protman i 108 Męczenników*, Warszawa, 13 VI 1999, w: tenże, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, s. 1123.

wyłoszonej w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku w Masłowie, koło Kielc, niemalże krzycząc, kaznodzieja przestrzegał przed fikcją wolności, która rzekomo człowieka wyzwala. „Poza prawdą wolność nie jest wolnością. Jest pozorem, jest zniewoleniem. [...] Może dlatego mówię tak, jak mówię, ponieważ to jest moja matka, ta ziemia. To jest moja matka, ta Ojczyzna. [...] Zrozumcie, że te sprawy nie mogą mnie nie obchodzić. Nie mogą mnie nie boleć!”⁵.

Wartością fundamentalną, która „obowiązuje człowieka w obcowaniu z innymi ludźmi i w całym życiu społecznym”⁶ jest prawda. Jej analizie papież poświęcił wiele uwagi. Dwa lata później, 6 sierpnia 1993 roku, wydał encyklikę *Veritatis splendor*⁷, w której już we wstępie podkreślał, iż „blask prawdy jaśnieje we wszystkich dziełach Stwórcy, w szczególności zaś sposób w człowieku [...] prawda oświeca rozum i kształtuje wolność człowieka, który w ten sposób prowadzony jest ku poznaniu i umiłowaniu Pana”⁸.

Papież podkreślał, że tożsamość Polaków jest nierozzerwalnie związana z prawdą i jej duchowym dziedzictwem. Jedną ze szczególnych form niszczenia prawdy w czasach PRL-u było dewastowanie świadomości i tożsamości historycznej. Przez eliminowanie prawdy próbowano stworzyć na nowo i w nowym, fałszywym wydaniu historię, szczególnie szkodliwą w związku ze stosowaniem technik destabilizujących jedność w narodzie. Chodziło bowiem o system oparty na fałszywych informacjach, które zmierzały do osiągnięcia nieetycznych celów. W przytoczonym już zawołaniu: „Bogu dziękujcie, ducha nie gaście!”, zaczerpniętym z Listu św. Pawła do Tessaloniczan (1Tes 5, 18–19), podkreślał, że przemiany, jakie zaszły w Polsce, m.in. upadek komunizmu, odzyskanie suwerenności czy demokratyczne wybory, są darem osiągniętym nie tylko jako wynik własnych starań i zabiegów, ale przede wszystkim jako dar od Boga otrzymany przez wejście na drogę prawdy. Jan Paweł II zwrócił także

⁵ Tenże, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku w Masłowie*, Kielce, 3 VI 1991, w: tenże, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, s. 618. Zachodnie stacje telewizyjne przerywały programy, żeby pokazać, że „papież się bardzo zdenerwował” (*il papa si è arrabiato*).

⁶ Tenże, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Olsztynie*, 6 VI 1991, w: tenże, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, s. 667.

⁷ Jak zauważa J. Ratzinger, *Czternaście encyklik Jana Pawła II*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 10, encyklika *Veritatis splendor* (1993) wraz z *Evangelium vitae* (1995) i *Fides et ratio* (1998) tworzy trzy wielkie teksty doktrynalne Jana Pawła II, które można zaliczyć do antropologicznych.

⁸ VS, n. 1.

uwagę na trud transformacji, który przez to, że dokonał się w prawdzie nie zatracił tożsamości, lecz zachował siłę i spójność narodu. „Ducha nie gaście” to zachęta do aktywnego włączenia się w wydarzenia społeczne, a także wielka przestroga, aby iskra, która miała rozpaść wielki ogień przemian zmierzających ku dobru, nie zgasła zbyt szybko. Wielką troską Jana Pawła II było, aby Polacy nie zostali przy popiołach kłamstw i nadużyć poprzedniego systemu władzy.

2. Przywracając prawdę słowom – troska Jana Pawła II o prawdomówność

O wartości prawdy w życiu społecznym i osobistym człowieka przekonywał Jan Paweł II podczas swej IV pielgrzymki w Olsztynie. Papież dobrze znający realia życia w Ojczyźnie podkreślał, że przez wiele lat publicznie nie mówiono tu prawdy i nie dopuszczano do jej mówienia. Tymczasem „człowiek ma prawo do prawdy”⁹. Istnieje zatem potrzeba odkłamania życia społecznego. „Trzeba przywrócić niezastąpione niczym miejsce cnocie prawdomówności”¹⁰ – podkreślał papież, tak aby ta cnota kształtowała życie rodzin, środowisk, społeczeństwa, środków przekazu, kultury, polityki i ekonomii. Nie ma prawa do prawdy jedynie ktoś, kto chce jej użyć do złych celów. Dlatego stwierdził papież w Olsztynie, „patrzmy z podziwem na ludzi, którzy wobec przemocy – na przykład w czasie okupacji – potrafili nie wydać, nie powiedzieć prawdy, ponieważ do tej prawdy nie miał prawa ten, który jej żądał, który ją wymuszał przemocą”¹¹.

Polska budująca swój nowy byt po zerwaniu z dziedzictwem komunizmu powinna zrozumieć, że „prawda jest dobrem, a kłamstwo, fałsz, zakłamanie jest złem”¹². Ciesząc się, że nie ma już urzędu cenzury, który przez dziesiątki lat uniemożliwiał przekaz prawdy i wyrażając radość z wolności publicznego wyrażania swoich poglądów, papież przestrzegał rodaków, że to jeszcze nie zapewni im wolności słowa. Przywracanie prawdy słowom musi być połączone z przemianą moralną człowieka. Wolność mówienia na nic się nie przyda, jeśli wypowiedzane słowo będzie „spętane egocentryzmem, kłamstwem, podstępem, może nawet niena-

⁹ Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Olsztynie*, s. 668.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, s. 667.

wiścią lub pogardą dla innych”¹³. Papież przestrzegał też przed słowem mówionym czy pisaniem używanym instrumentalnie po to, by „zwycięzać w dyskusji i obronić swoje – może właśnie błędne – stanowisko”¹⁴. Takie korzystanie z wolności słowa niewiele przyniesie pożytku, gdyż nie jest szczerym szukaniem prawdy i dzieleniem się nią.

Prawda jest ponizana, jeśli służy uzasadnieniu kłamstwa, ale także i wtedy gdy nie ma w niej miłości do człowieka. Zdaniem papieża Jana Pawła II nie da się zachować ósmego przykazania Bożego w wymiarze społecznym, jeśli zabraknie życzliwości, wzajemnego zaufania i szacunku¹⁵. Burzy je każdy podstęp wobec drugiego człowieka i traktowanie go jako narzędzie do osiągnięcia swoich celów. Człowiek sprzeciwia się ósmemu przykazaniu Dekalogu, gdy daje złe świadectwo przez obmowę i różne formy zniesławiania człowieka poczynając od propagandy szeptanej, aż po oszczerstwo, gdy mówi się o drugim człowieku źle i nieprawdę. Jest to „szczególna postać niszczenia prawdy”¹⁶.

Wielką rolę do odegrania w dawaniu świadectwa prawdzie mają środki przekazu myśli. Zdaniem papieża jest to „spotęgowana ludzka mowa”¹⁷. Może ona służyć dawaniu świadectwa prawdzie albo przybierać postać manipulacji, gdy słowa są „tak podawane, tak preparowane, ażeby

¹³ Tamże. Przesłanie ojca świętego przypominał na Posiedzeniu Sejmu nr 82 w dniu 13 czerwca 2019 r. (w drugim dniu obrad) poseł Czesław Sobierajski. W 26 punkcie porządku dziennego dotyczącego sprawozdania Komisji Kultury i Środków Przekazu o poselskich projektach uchwał w sprawie: ustanowienia roku 2020 Rokiem Św. Jana Pawła II oraz ustanowienia roku 2020 Rokiem Karola Wojtyły, powiedział: „Myślę, że jest to dla nas polityków, ale nie tylko, szczególne, niezwykle przesłanie. My się zachłysnęliśmy wolnością słowa, mówienia i mówimy też wszystko. Nie, to jest dopiero początek. Trzeba najpierw oprzeć się o wartości, fundament, a jeżeli chodzi o prawdę, to wiemy, gdzie jest. Nie leży tam, gdzie ktoś myśli, tylko tam, gdzie ona jest. Chrystus jest prawdą, drogą i życiem. Jak wrócimy do sedna, do źródła, to wtedy nasza mowa będzie mową miłości, a nie nienawiści. Myślę, że ojciec święty by sobie tego życzył. Dziękuję bardzo”. Zob. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, *Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=82&dzien=2&wyp=137> [28.12.2024].

¹⁴ Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Olsztynie*, s. 667.

¹⁵ Por. tamże, s. 668.

¹⁶ Tamże, s. 669.

¹⁷ Tamże. Ks. Stanisław Kozakiewicz z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie zauważył, że określenie „spotęgowana ludzka mowa” niezwykle trafnie wkomponowuje się w świat współczesnych mediów, w którym ludzka mowa łączy się z osobistym świadectwem. Uczestnicy komunikacji dają świadectwo prawdzie albo też przeciwnie, zaprzeczają jej i to w sposób spotęgowany. Zob. S. Kozakiewicz, *Budować na prawdzie...*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 19(2011), nr 2, s. 145.

robić wrażenie, że są dobrem”¹⁸. Człowiek jest wolny – przyznaje papież – może więc mówić nieprawdę. Jednakże „nie ma prawdziwej wolności bez prawdy”¹⁹. Tak jak zapewniał Chrystus, tylko prawda czyni wolnymi i wyzwala (por. J 8, 32). Dlatego też papież apeluje i zachęca do pracy nad mową, jaką się posługujemy, gdyż „słowo ludzkie jest i powinno być narzędziem prawdy”²⁰. W konsekwencji odpowiedzialność za prawdę domaga się, aby reguły deontologiczne były wolne od stronniczości, zgorzenia i uległości wobec jakichkolwiek form presji i nacisku. Kościół jest bowiem przeciwny temu, co niesie ze sobą wyłącznie sensację i jest pozorowaniem prawdy²¹. To właśnie w Olsztynie szczególnie papież upominał się o prawdomówność. Apelowo o „odpowiedzialność za uczciwą informację w środkach społecznego przekazu. Środki przekazu powinny podejmować obronę wolności, ale także poszanowanie godności osoby, powinny popierać autentyczną kulturę [...]. Społeczeństwo ma być informowane w sposób uczciwy, zgodny z prawdą i godnością narodu. Prasa, film, radio, telewizja, teatr powinny formować społeczeństwo, tworzyć i pielęgnować kulturę, która przyczyni się do jego postępu, a nie do jego osłabienia czy zniszczenia”²².

3. Prawda nadrzędną wartością środków przekazu

W nauczaniu Jana Pawła II prawda jest satelitą człowieka, tzn. jest jego towarzyszem i sługą. Na jej wzór użytkownicy mediów powinni poruszać się po jej orbicie, bowiem wszelkie poznanie umysłowe, jest tylko częstką i odbłaskiem całości prawdy, jaka jest w Bogu²³. Jan Paweł II przypominał o istotnych zadaniach związanych z przekazem prawdy. Zauważył, że prawda przerasta człowieka i zakres jego pojmowania, zaś słuchacze muszą zostać przygotowani do jej przyjęcia. Prawda wiąże się bowiem ze ściśle określoną misją, orędziem i świadectwem, które tworzą miarę dla dostarczania i przyjęcia autentycznych treści. Jako dewizę media powinny przyjąć zasadę: „Nie mów fałszywego świa-

¹⁸ Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Olsztynie*, s. 669.

¹⁹ Tamże, s. 670.

²⁰ Tamże.

²¹ Jan Paweł II, Orędzie na XV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki społecznego przekazu w służbie odpowiedzialnej wolności człowieka*, 10 V 1981, n. 3.

²² Tenże, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do przedstawicieli laikatu*, Olsztyn, 6 VI 1991, w: tenże, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, s. 678.

²³ Por. Tomasz z Akwinu, *Dysputa o prawdzie*, przekł. A. Białek, Lublin 2018, s. 22.

dectwa”, w której wszystkie treści poddawane są wymogom prawdy. Z racji, że w mediosferze publicznie prezentowane są różne stanowiska, ideologie, poglądy, dlatego wolność mowy i swoboda wypowiedzi domaga się zawsze prawdy, aby ustrzec przekaz publiczny od błędów²⁴. Za szczególnie niebezpieczną formę przekazu Jan Paweł II uznał tę, gdy w debacie społecznej wykorzystuje się prawdę do uzasadniania kłamstwa. Wprowadzany zostaje wówczas chaos i błędne przeświadczenie, że prawda służy kłamstwu oraz je wspiera²⁵. W takiej komunikacji podstęp staje się aktem używania innych osób w charakterze narzędzi, zaś w wymiarze społecznym wywołuje nieporządek i zagubienie moralne²⁶. Papież pozytywnie ocenił mediosferę. Zauważył, że media ubogacają życie społeczne, przyczyniają się do budowania więzi i zaufania między uczestnikami komunikacji, wzmacniają obszar, w którym zauważane odmienności nie prowokują antypatii, ale wzajemny szacunek. Stąd koniecznością i sztandarowym hasłem środków przekazu w opinii Jana Pawła II jest cnota prawdomówności²⁷. Papież zauważył, że współczesne media stały się „wielkim trybunałem”, gdzie odbywa się sąd nad każdą treścią zamieszczaną przez osoby komunikujące się za pośrednictwem licznych środków i kanałów informacyjnych. Uczestnicy komunikacji słyszą, widzą i instynktownie czują, czy dociera do nich prawda, czy nie zostali zamknięci w „bańce filtrującej” (*filter bubble*)²⁸, która szczelnie zabezpiecza dostęp do poznania pełnej prawdy. Informacje „mogą być tak podawane, tak preparowane, żeby robić wrażenie, że są dobrem.

²⁴ Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Olsztynie*, s. 667.

²⁵ Tamże, s. 668. Negatywne zjawisko wykorzystania prawdy do uzasadniania kłamstwa dotyczy instrumentalizacji i kontekstowych przekłamań, selektywnego wybierania faktów (*cherry-picking*), stosowania półprawdy, manipulacji psychologicznej (*gaslighting*). Przez takie aktywności tworzy się sofizmat.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ E. Bozdag, J. van den Hoven, *Breaking the filter bubble: democracy and design*, „Ethics and Information Technology”, 17(2015), nr 4, s. 249. Działanie „bańki filtrującej” lub inaczej „bańki informacyjnej” polega na tym, że osoby aktywne w sieci otrzymują informacje zgodne ze swoimi poglądami. Obszar poznawczy zostaje zawężony, ponieważ użytkownicy mediów nie zostają nakierowani na odmienne tematy, punkty widzenia czy sposoby rozwiązywania problemów. Może to doprowadzić do sytuacji, w której użytkownicy będą odbierali stronniczo informacje. „W konsekwencji epistemika, jakość informacji i różnorodność perspektyw ucierpią, a dyskurs obywatelski ulegnie erozji” (cyt. ang. *As a consequence, the epistemic quality of information and diversity of perspectives will suffer and the civic discourse will be eroded*).

To się nazywa manipulacja”²⁹. Ten stan rzeczy dzieje się wówczas, gdy nadawcy, wykorzystując techniki i technologię, ignorują ludzką wrażliwość w związku z bytowaniem oczekującym dostępu do prawdy, którą odbiorcy otrzymują i jaką przyjmują. Ten subtelny obszar prawdy i nieprawdy w mediach szczególnie dużymi kosztami obciąża ludzkie życie.

4. Wielka praca nad mową w mediach

Papież ostrzegał przed formami szczególnie szkodzącymi człowiekowi i niszczącymi postać prawdy. Stwierdził, że „dziś czeka nas wielka praca nad mową, jaką się posługujemy”³⁰. Chodzi o prawdę wyrażaną przez wewnętrzną wolność człowieka, w której nie stosuje się środków perswazji przypominającej przemoc, „ażeby człowiekowi narzucać jakieś tezy”³¹. Chodzi nie o przemoc fizyczną, ale o potężną siłę oddziaływania presją na słowo, którego postać zmienia się dla osiągnięcia niegodnych celów, a nawet zniewolenia. Słowo powinno być zawsze narzędziem prawdy, na której fundamencie „można budować odnowione społeczeństwo i rozwiązać najbardziej złożone i poważne problemy, które nim wstrząsają, a przede wszystkim przezwyciężyć różne formy totalitaryzmu, aby otworzyć drogę wiodącą ku autentycznej wolności osoby”³². W tym kontekście media szczególnie powinny pomagać użytkownikom w formacji osobowej tak, aby wydawanie sądów i kształtowanie decyzji zawsze dokonywało się w prawdzie³³.

²⁹ Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Olsztynie*, s. 669. Słownik języka polskiego objaśnia termin „manipulacji” jako 1) „wykonywanie precyzyjnych czynności ręcznie lub za pomocą narzędzia trzymanego w ręku; też: ta czynność”; 2) „wykorzystywanie jakichś okoliczności, naginanie lub przeinaczanie faktów w celu udowodnienia swoich racji lub wpływania na cudze poglądy i zachowania”. Zob. *Słownik języka polskiego (manipulacja)*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/manipulacja;2481186> [28.11.2024]. W literaturze znajdujemy liczne definicje, m.in., że manipulacja to: „oddziaływanie na zachowania, myśli, przekonania innej osoby czy osób, które doprowadzić ma manipulującego do określonego celu”. Zob. K. Serafińska-Kleczyk, A. Szmajke, *Inklinacja makiaweliczna a umiejętność odczytywania kłamstwa w komunikowaniu się*, w: *Psychologiczne konteksty komunikacji*, red. J. Klebaniuk, Wrocław 2005, s. 76. Amerykański psycholog David Buss (ur. 1953) stwierdza, że z manipulacją mamy do czynienia, gdy ktoś stara się „celowo (choć niekoniecznie świadomie) zmienić, wpłynąć lub wykorzystać innych”. D.M. Buss, *Selection, evocation, manipulation*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 53(1987), nr 6, s. 1218.

³⁰ Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Olsztynie*, s. 670.

³¹ Tamże.

³² VS, n. 99. Papież zauważył, że „totalitaryzm rodzi się z negacji obiektywnej prawdy”.

³³ Tamże, n. 85.

Jan Paweł II mówił także o współczesnych zagrożeniach dotyczących „pracy nad mową” w przekazie informacji. Do szczególnie niebezpiecznych nadużyć w zakresie naruszenia prawdy zaliczył: zniesławianie człowieka, propagandę szeptaną a także oszczerstwo. Papież uznał pomówienie za jedno z największych zagrożeń dotyczących niewłaściwych działań w mediasferze, które mają na celu rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji na temat innych osób. Są to celowe działania, aby zepsuć komuś opinię, mówiąc o danej osobie lub osobach źle lub nieprawdziwe rzeczy. Narusza się tym samym postać prawdy ponieważ owe zniekształcenia używane są z premedytacją, aby przynosić szkodę godności człowieka, czyjejś reputacji czy dobremu imieniu³⁴. Przemawiając 5 czerwca 1999 roku na sopockim hipodromie, papież stwierdził, że: „człowiek nigdy nie zazna szczęścia kosztem drugiego człowieka”³⁵, zaś 15 listopada 1982 roku, w czasie audiencji generalnej w Watykanie, przestrzegał przed utratą wrażliwości moralnej i zobojętnieniem wobec zła, które prowadzi do kryzysu nazwanego „duchową znieczulicą”, w której traktuje się osoby bez należytej miłości i szacunku³⁶.

Za wielkie wyzwanie dla „pracy nad mową” papież uznał także propagandę szeptaną. Jest ona bowiem swego rodzaju techniką sterowania poglądami i zachowaniami ludzi. Polega na dyskretnym, celowym i natarczywym działaniu skierowanym na rozpowszechnianie fałszywych wiadomości mających wyrządzić istotną szkodę określonej podmiotowi. Propaganda może być realizowana w formie np. tekstu, komentarzy, wystąpień, zdjęć czy filmu, gdzie pod pozorem dobra szerzy się wrogie nastroje bądź urabia się przeciwko osobom opinię publiczną³⁷. W Orędzii na XIII Światowy Dzień Pokoju z 1 stycznia 1980 r. Jan Paweł II pisał: „cóż powiedzieć o praktyce stosowanej wobec tych, którzy nie podzielają tego samego stanowiska: aby łatwiej ich zwalczyć lub zmusić do milczenia, daje im się miano „wroga”, przypisuje im wrogie zamiary, a przy pomocy zręcznej i ustawicznej propagandy piętnuje się ich jako

³⁴ *Słownik języka polskiego (zniesławienie)*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/znies%C5%82awienie> [28.11.2024].

³⁵ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Sopot, 5 VI 1999, w: tenże, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, s. 1018.

³⁶ M. Złotnicka, *Ten niebezpieczny papież*, <https://polskieradio24.pl/arttykul/2624160,ten-niebezpieczny-papiez-felieton-magdaleny-zlotnickiej> [28.12.2024].

³⁷ *Słownik języka polskiego (propaganda)*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/znies%C5%82awienie> [28.11.2024].

napastników”³⁸. Papież zauważył, że szkodliwość posiadają informacje niepełne lub zniekształcone, stronnicze i zmanipulowane przez środki przekazu³⁹. Biskup Adam Lepa komentując wypowiedź Jana Pawła II z pielgrzymki do Ojczyzny w 1991 r., stwierdził, że „dziś ten typ propagandy (szeptanej) święci triumfy. Wspomagany jest przez propagandę nowych mediów, w których całkowicie bezkarnie można o innych mówić najgorsze rzeczy i absolutną nieprawdę”⁴⁰. Propaganda jest zatem formą niszczenia prawdy, a także wielkim zagrożeniem dla prawdomówności i relacji w komunikacji społecznej.

Triadę „pracy nad mową” dopełnia działanie przeciwko wszelkim formom kłamliwych wypowiedzi, które mają na celu poniżenie, skompromitowanie lub ośmieszenie kogoś⁴¹. Papież uznał oszczerstwo za bardzo poważne przewinienie etyczne, ponieważ narusza zasady prawdomówności, sprawiedliwości i miłości bliźniego, „zwłaszcza gdy mówi się o innym człowieku źle i nieprawdę”⁴². Zauważył, że oszczerstwo jest działaniem antyspołecznym i niszczącym życie wspólnotowe. Problem bowiem wypowiedzanego słowa, trzeba zawsze widzieć w odniesieniu do tego, kto jest odbiorcą wypowiedzi, a nie tylko z punktu widzenia nadawcy komunikatu⁴³. Poprzez oszczerstwo niejednokrotnie próbuje się wyeliminować osoby z aktywnego udziału w życiu społecznym lub przynajmniej zmusić je do milczenia, a jednym z przejawów wykluczenia społecznego jest tworzenie klimatu niepewności⁴⁴. Należy zatem ukazywać wartość prawdy w kontekście wartości i godności człowieka. Poniżanie czy kompromitowanie jakiegokolwiek podmiotu jest także poniżaniem i kompromitowaniem prawdy. Perspektywą jest wolność wyrażająca się w odchodzeniu od słów pozornych, rodząca jednolitą postać rzeczy. Ubogaca ona kulturę, język, powoduje wzrost zaufania i wierności. Domaga się ona jednak życia w prawdzie⁴⁵.

³⁸ Jan Paweł II, Orędzie na XIII Światowy Dzień Pokoju (1 I 1980) *Prawda siłą pokoju*, 8 XII 1979, n. 1.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ A. Lepa, *Już wyrok czy jeszcze szantaż*, <https://www.radiomaryja.pl/multimedia/juz-wyrok-czy-jeszcze-szantaż-2/> [29.12.2024].

⁴¹ *Słownik języka polskiego (oszczerstwo)*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/oszczerstwo;2496801.html> [28.11.2024].

⁴² Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Olsztynie*, s. 669.

⁴³ M. Wyrostkiewicz, *Kłamstwo*, w: *Wielka encyklopedia nauczania Jana Pawła II*, Radom 2014, s. 258.

⁴⁴ Jan Paweł II, Orędzie na XIII Światowy Dzień Pokoju, n. 1.

⁴⁵ Tenże, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. w Olsztynie*, s. 673.

Niewątpliwie kontekst pielgrzymki Jana Pawła II do Polski w 1991 roku miał ogromne znaczenie dla ugruntowania kształtującej się suwerenności obywatelskiej Polaków. „W blasku prawdy” (łac. *veritatis splendor*) papież kreślił perspektywę odrodzenia ładu moralnego i społecznego swoich rodaków. Wydarzenia i przemiany historyczne dokonujące się w kraju nad Wisłą wymagały osadzenia na mocnym fundamencie wartości. Stąd Jan Paweł II chciał podkreślić istotne zasady prawa Dekalogu, jako fundamentu dla życia osobistego, rodzinnego i społecznego, aby uchronić obywateli przed fikcją wolności, która pozbawiona prawdy jest zawsze zniewoleniem. Papież stwierdził, że kwestią nadrzędną jest prawdomówność dążąca do przywracania prawdy słowom. Każda ludzka wypowiedź powinna być narzędziem prawdy. Szczególnym miejscem przywracania prawdzie należnego miejsca w życiu publicznym są środki przekazu, jako spotęgowana ludzka mowa. Jednak wobec kryzysu wywołanego skażeniem mediów przez kłamstwo, również wielka praca nad mową nie może ominąć świata mediosfery. Tworząc nowy ład społeczny, a także obecnie nowy ład mediów, należy ustrzec przekaz publiczny przez szkodliwymi formami naruszającymi prawdę. Szczególne niebezpieczeństwo w komunikacji międzyludzkiej papież upatruje w propagandzie szeptanej, stosowaniu w dyskursie publicznym oszczerstw i zniesławianiu, jako promujących zło i nieprawdę. Analizy wykazały, że ład mediów może zostać osiągnięty jedynie na fundamencie prawdy.

MEDIA ORDER CREATED BY TRUTH
Context of the statements of John Paul II
during the 4th pilgrimage to Poland

Keywords: John Paul II, pilgrimage, communication, social message, ethics, media, truth.

Abstract: During his fourth pilgrimage to his homeland, John Paul II outlined the prospects for the revival of Poland's moral and social order. He wanted the ongoing changes to be based on a strong foundation of values. He placed particular emphasis on the need for truthfulness. A special place for restoring truth to its rightful place in public life is the media, as amplified human speech. However, given the crisis caused by the contamination of the media by lies, the great work on speech cannot bypass the world of the mediasphere. When creating a new social order, as well as a new media order, public messages must be protected against harmful forms

that violate the truth. The Pope saw a particular danger in interpersonal communication in whispered propaganda, the use of slander and slander in public discourse as promoting evil and untruth. Media order can only be achieved on the foundation of truth.

Sections: [Introduction]> 1. In the glow of truth – the context of a pilgrimage to Poland > 2. Restoring the truth to the words – the concern of John Paul II about truthfulness > 3. True as the superior value of the means of communication > 4. Great work on speech in the media >[Ending].

BIBLIOGRAFIA

Jan Paweł II

Orędzie na XIII Światowy Dzień Pokoju (1 I 1980) *Prawda siłą pokoju*, 8 XII 1979.

Orędzie na XV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Środki społecznego przekazu w służbie odpowiedzialnej wolności człowieka*, 10 V 1981.

Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku w Masłowie, Kielce, 3 VI 1991, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, s. 613–619.

Homilia wygłoszona w czasie Mszy św., Olsztyn, 6 VI 1991, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, s. 665–673.

Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do przedstawicieli laikatu, Olsztyn, 6 VI 1991, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, s. 674–680.

Encyklika *Veritatis splendor*, 6 VIII 1993.

Homilia w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej Edmunda Bojanowskiego, matki Reginy Protman i 108 Męczenników, Warszawa, 13 VI 1999, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, s. 1123–1128.

Homilia w czasie Mszy św., Sopot, 5 VI 1999, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, s. 1016–1021.

Bozdag E., Hoven J. van den, *Breaking the filter bubble: democracy and design*, „Ethics and Information Technology”, 17(2015), nr 4, s. 249–265.

Buss D.M., *Selection, evocation, manipulation*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 53(1987), nr 6, s. 1214–1221.

Gorzkowski A., „*Milcz, takie jest moje postanowienie*”. *Problematyka milczenia w twórczości Abrahama Joshuy Heschela*, w: *Fenomen milczenia w kulturze i języku. Materiały interdyscyplinarnego sympozjum poświęconego pamięci prof. Jolanty Rokoszewej zorganizowanego przez Wydział I Filologiczny PAU*, red. L. Bednarczuk, M. Rokosz, Kraków 2018, s. 25–38.

Heschel A.J., *God in Search of Men. A Philosophy of Judaism*, New York 1997; wyd. polskie: Heschel A.J., *Bóg szukający człowieka. Podstawy filozofii judaizmu*, przekład A. Gorzkowski, Kraków 2007.

- Kozakiewicz S., *Budować na prawdzie...*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 19(2011), nr 2, s. 137–147.
- Lepa A., *Już wyrok czy jeszcze szantaż*, <https://www.radiomaryja.pl/multimedia/juz-wyrok-czy-jeszcze-szantaz-2/> [29.12.2024].
- Ratzinger J., *Czternaście encyklik Jana Pawła II*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 9–14.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, *Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=82&dzien=2&wyp=137> [28.12.2024].
- Serafińska-Kleczyk K., Szmajke A., *Inklinacja makiaweliczna a umiejętność odczytywania kłamstwa w komunikowaniu się*, w: *Psychologiczne konteksty komunikacji*, red. J. Klebaniuk, Wrocław 2005, s. 69–99.
- Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/manipulacja;2481186> [28.11.2024].
- Tomasz z Akwinu, *Dysputa o prawdzie*, przekł. A. Białek, Lublin 2018.
- Wyrostkiewicz M., *Kłamstwo*, w: *Wielka encyklopedia nauczania Jana Pawła II*, Radom 2014, s. 258–260.
- Złotnicka M., *Ten niebezpieczny papież*, <https://polskieradio24.pl/arttykul/2624160,ten-niebezpieczny-papiez-felieton-magdaleny-zlotnickiej> [28.12.2024].